

Hagiografie, hagiografické okruhy a Kristiánova legenda

Jiří Hanslian

Hagiografie

Hagiografie je slovo řeckého původu označující písemnictví, jehož hlavním námětem jsou životy a činy světců. Doslova by se dalo přeložit jako „psaní o svatých“ (hagios – svatý, grafó – píši).

Základním hagiografickým útvarem je legenda, společně s historickými spisy zřejmě nejoblíbenější literární žánr románského období, velmi pravděpodobně také proto, že i přes to že šlo o oficiální církevní literaturu, byla legenda stále více přibližována lidovému vkusu. Přes tuto „popularizaci“, kdy se v ní postupem času objevují stále fantastičtější důkazy ctnosti svatých a i jimi konané zázraky jsou čím dál neuvěřitelnější, by bylo chybou degradovat legendy na pouhé lidové vyprávění. Jejich předčítání na svátky příslušných svatých a mučedníků, stejně jako jazyk, kterým byly až do vrcholného středověku převážně psány – tedy latina – napovídají, že jde vlastně o oficiální církevní literaturu. Mnohé z legend navíc vznikají zcela účelově, například kvůli vyvolání kanonizačního řízení.

Přes jejich oficiálnost je užití legend coby historického pramene značně problematické. Zatímco v myšlení dnešního člověka jakoby se pojem „oficiální“ pojil s pojmem „přesné“, či alespoň „co nejlépe popisující skutečnost“, v případě středověkých legend nelze přemýšlet takto, z našeho pohledu přímočaře, a je nutné vzít v potaz účel, za jakým je tento žánr tvořen. Autorům šlo především o morální poučení a duchovní povznesení čtenáře či posluchače a uvědomíme-li si, jak často i dnešní literatura zachází s fakty, obzvláště klade-li si za cíl výchovu či vštěpování morálních standartů, vyvstává otázka, zda k danému dílu vůbec přistupovat jako k výtvaru historickému a hagiografickému nebo jen hagiografickému. Historická přesnost je zde totiž vskutku odsunuta do pozadí a nadále potlačována v rámci postupného ustanovování jednotného schématu, obsahujícího jednak užívání takzvaných *loci comunes*, dále pak jednotné osnovy – vyprávění o světcově původu, narození, životě, zásluhách a smrti - či umučení v případě mučedníků. Zvláštní částí bývá *translatio* (přenesení světceva těla) a *miracula* (popisy zázraků); v případě použití legendy v liturgii je text dále členěn na lekce (*lecciones*) vřazovaných do světcevy liturgie na den oslavy jeho památky.

Ustanovením této poměrně standartizované formy legendy však její vývoj nekončí a její obsah odráží změny v myšlení lidí i postojích společnosti od pozdní antiky až po dobu barokní. Již líčení samotné osobnosti světce na tento vývoj poukazuje – například svatý Václav je v legendách 10. století vzorem mnišského ideálu, ve 12. a 13. století se přibližuje ideálu jinému, ideálu křesťanského rytíře a v druhé polovině století čtrnáctého je pak vzorem křesťanského panovníka. V průběhu času také světcí oplývají čím dál větším portfoliem stále velkolepejších zázraků.

Hagiografické okruhy

Václavské a Ludmilské legendy

Největší skupina hagiografických památek českého středověku. Prokazuje značnou rozdílnost literární kvality – od silně rétorizovaných legend až po kusy s prostou, téměř primitivní mluvou – a značně se liší také průniky s jinými literárními žánry. O proměnách hlavního hrdiny, dalším z typických rysů

václavské hagiografie, již byla řeč výše. Problémem v tomto okruhu legend tvoří chronologie jednotlivých děl, otázkou datace Kristiánovy legendy rozebranou níže počínaje.

- ❖ Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius (Kristiánova legenda)
- ❖ Crescente fide
- ❖ Legenda Gumpoldova
- ❖ Laurentia z Montecassina (Legenda Vavřincova)
- ❖ Ludmilská legenda Fuit in provincia Bohemorum
- ❖ Licet plura
- ❖ Oportet nos fratres
- ❖ Oriente iam sole I, II
- ❖ Ut annuncietur I, II
- ❖ Factum est
- ❖ Drobnější legendistické útvary
 - Beatus
 - Cyrillus
 - Subtrahente se
 - Recordatus

Cyrlometodějské legendy

Okruh legend dokládající působení Konstantina a Metoděje na Velké Moravě, koexistenci staroslověnské a latinské literatury a doklad velkomoravské kultury vůbec. Nejstarší texty pocházejí z 9.století, avšak dochované rukopisy jsou až z doby mnohem pozdější.

- ❖ Legenda Italská
- ❖ Legenda Moravská
- ❖ Beatus Cyrillus
- ❖ Diffunde sole

Vojtěšské legendy

Legendy z tohoto hagiografického okruhu jsou vzhledem k Vojtěchově orientaci na Řím psány výhradně latinsky. Také u těchto textů existují spory ohledně jejich datace a litarárního rodokmenu.

- ❖ Legenda Canapariova
- ❖ Bruno z Querfurtu, Život sv. Vojtěcha
- ❖ Verše o umučení svatého Vojtěcha
- ❖ Utrpení svatého mučedníka Vojtěcha
- ❖ O svatém Vojtěchovi, biskupu pražském

Prokopské legendy

Hagiografie související se slovanskou liturgií psanou v Sázavském klášteře po zhruba 60 let a poté ve 12.století.

- ❖ Vita minor (Život menší)
- ❖ Vita antiqua (Život starobylý)

Kristiánova legenda

Vlastním názvem *Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmile ave eius* (Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily) je latinsky psaný text objevený Janem Tannerem roku 1659 v Praze a Bohuslavem Balbínem 1664 v Třeboni. Jde o rozsáhlé dílo, stylisticky vybroušené a myšlenkově vyspělé, jeho datace je však dodnes nejasná. Jeho objevitelé, Tanner a Balvín ho považovali za zcela autentické, ve shodě s předmluvou Kristiánovy legendy z posledního desetiletí 10. století, Josef Dobrovský, stejně jako někteří moderní historikové, ho však považují za falzum dvanáctého nebo až čtrnáctého století. Nejnověji však převládá teorie zastávaná i Jaroslavem Ludvíkovským o době vzniku díla v roce 992, případně někdy v průběhu období 1039 – 1350.

Stejně jako o době vzniku i o osobě samotného autora panují nejasnosti. V prologu je uvedeno jméno mnicha Kristiána, což by mohl být stejný Kristián o kterém mluví legenda Brunona z Querfortu, jiné teorie mluví o tomto Kristiánovi jako o synu Boleslava I. či jako o člověku spřízněném nejen se sv. Václavem, ale i sv. Vojtěchem. A není vyloučena ani poněkud paradoxní možnost, že „solo nomine Christianus“ ve skutečnosti neoznačuje autorovo jméno, ale znamená „křesťan jen podle jména“. Jistá shoda panuje nad tím, že autor byl pravděpodobně mnichem benediktinského kláštera v Břevně a důvěrníkem biskupa Vojtěcha a jak dokládá stylistika díla, přišel do styku s italskou kulturou.

Kristiánova legenda začíná prologem, v níž se autor obrací ke svatému Vojtěchovi; v následujících dvou kapitolách popisuje počátky křesťanství v Čechách a na Moravě, včetně pozoruhodné části obhajující slovanskou liturgii. Další tři kapitoly jsou věnovány životě kněžny Ludmily, jejích zásluhách na rozmachu křesťanství v Čechách, její smrti a přenesení jejího těla. V šesté až desáté kapitole je pak pozornost věnována životu a umučení svatého Václava, jeho pohřbu a přenesení.

Literatura

- ❖ Nechutová, J.: Česko-latinská literatura středověku do r. 1400. Příbram 2000.
- ❖ Králík, O.: Nejstarší rodokmen české literatury. Praha 1971.

Prameny

- ❖ Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a svaté Ludmily, báby jeho. Ed.: J. Ludvíkovský, Praha 1978.